

STRUCTURA ȘI EVOLUȚIA DOMENIULUI BOIERESC MUNTEAN (1500 – 1600) (II)

Irina F. Cîrstina*

Résumé: On a observé que les dimensions du domaine d'une famille nobiliaire pendulaient entre grands et petits, en fonction de la relation avec le voïvode. En cas de trahison, toutes les familles étaient affectées, car on confisquait leurs terres.

Il est évident que, en ce qui concerne les stratégies matrimoniales, le mariage représentait une modalité d'obtenir des bénéfices également politiques que économiques.

Il est sur que, seuls les exemples illustrés suffissent pour soutenir l'idée que le XVI^e siècle a été un moment très difficile pour toutes les grandes familles. Quelques unes l'on dépassé, les autres non.

II. Familii coborâtoare din Caplea, fiica lui Vlad Călugărul: Bucov, Cocărești, Periș, Rudeni

Fiică și soră de domn, Caplea I a fost căsătorită de două ori, mai întâi cu Staico din Bucov și, din 1505, anul morții acestuia, cu Bogdan din Popești, marele vornic al lui Radu cel Mare. Cel de-al doilea mariaj a provocat cunoscutul conflict dintre domn și patriarhul Nifon. Copiii, în număr de șase, au fost toți ai lui Staico, din fiica lor Caplea II coborând trei familii: **Periș, Cocărești și Rudeni**, în vreme ce fiul lor Staico II a moștenit numele și moșia de baștină a tatălui (**Bucov**)¹.

Staico I din Bucov și soția lui stăpâneau Dragomirești (lângă Târgoviște, unde ctitoriseră o biserică și ridicaseră curți boierești), Cornățel, Descuperești, Crătunești pe Mostiștea și Bârzești – întărite în 1492², Bejești (jumătate al lui Staico “veche și dreaptă ocină” și jumătate cumpărat de Caplea) - dăruit mănăstirii Dealu. Despre multe alte sate care le-au aparținut aflăm dintr-un hrisov din 1526³,

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domneasca” Târgoviște, Str. Justiției, nr.7, email: irina_floriucirstina@yahoo.com

¹Prima parte a acestui studiu se regăsește în nr. 19 al revistei „Valahica”, 2006.

Am adoptat genealogia descendenților Caplei întocmită de D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu - necropolă domnească...*,

²DRH, B, I, doc. 234, 1492 octombrie 9, p. 374-377.

³*Ibidem*, B, III, doc. 18, 1526 iunie 1, p. 32-35. Neagoe, soția sa Caplea și cumnații săi Staico II din Bucov și Pârvu (alt Pârvu decât cel ucis la 1508?) stăpâneau 35 de sate și sute de robi țigani. Cele mai multe moșii constituie zestrea Caplei și numai cinci sate sunt menționate ca aparținând anterior lui Neagoe – Titești, Bumboești, Budești, Uibărești și Stoicănești – răscumpărate de la turci pentru o datorie a tatălui și unchiului său. Se adaugă 3 părți în Smârci, 3 la vadul de moară de la Cricov și 3 în Afumați, toate “închinat”.

prin care se confirmă înfrățirea ginerelui lor Neagoe din Bumbuiești, cu fiica lor Caplea II și doi dintre fii.

Prin numărul mare de sate stăpânite și prin experiența sa politică, Neagoe vornicul din Periș era, la sfârșitul deceniului al doilea al secolului XVI, unul dintre cei mai influenți boieri. Poate de aceea, Moise vodă, în dezacord la acea dată cu politica filootomană promovată de marele vornic și apropiatii săi, decide uciderea lor în februarie 1530.

Neagoe din Periș și Caplea II au avut doi fii, Teodosie banul din Periș și Neagoe din Budești, și două fiice, Caplea III și Maria.

Teodosie banul din Periș, aflat inițial printre credincioșii lui Mircea Ciobanul, intră în conflict cu acesta și după o scurtă pribegie⁴ în Transilvania revine cu oaste dar este prins și ucis chiar în curțile sale de la moșia principală. A fost căsătorit cu Maria din Cornățeni, care i-a adus ca zestre o parte din moșiile Floreștilor, ajunse la Cornățeni tot prin înzestrare⁵.

În deceniile următoare se observă un proces de sărăcire și marginalizare a familiei. Nepoții de fiică ai lui Teodosie au fost Maria, căsătorită cu Radu Bividiul și Vintilă postelnicul din Clătești (Corbeanu după numele moșiei de zestre a soției, Stanca, din familia Bengeștilor). Am prezentat deja risipirea averii Mariei în pribegie (1585-1587), numai că acesta nu a fost singurul moment dificil, întrucât fratele ei s-a dovedit a fi un mare dușman al lui Mihai Viteazul iar acesta i-a confiscat toate averile⁶. Maria și mama sa (Caplea IV) mărturisesc, în 18 februarie 1595⁷, că au avut multă îngrijire și miluire de la Teodosie Rudeanu, văr de gradul I al Caplei IV și, drept mulțumire, îi dăruiesc satul Negoești (lângă Râmnic), moștenit de la bunicul Caplei, Neagoe din Periș.

Sora lui Teodosie banul, Caplea din Cocărăști și Periș, este întemeietoarea ramurii boierilor din Cocărăști, alături de primul său soț, Badea postelnic din Clejani. Doi dintre fii lor, Vlad banul și Pătrașcu postelnic, au fost uciși în 1568

De asemenea, Neagoe postelnic a fost miluit cu două jumătăți de sate "pentru dreaptă și credincioasă slujbă" (*DRH*, B, II, doc. 241, 1522 august 4, p. 410) chiar de Radu de la Afumați, văr primar prin alianță și victimă a complotului orchestrat, printre alții și de viitorul mare vornic din Periș.

⁴ Încă o dovadă că pribegia nu afecta numai bărbații ne este oferită de vânzarea de către Caplea IV a jumătate din Aninoasa și jumătate din Pârvulești, partea lui Teodosie ban toată, "ca să-și facă scule de zestre, pentru că sculele ei, ea le-a cheltuit cât timp a fost în pribegie în Țara Ungurească" (*DIR*, B, III, doc. 47, 1555 noiembrie 12, p. 37), evident însoțindu-și tatăl. Interesantă este și identitatea cumpărătorului, anume jupan Ivan medelnicer, adică Ivan din Ruda, boierul care era căsătorit cu una din surorile tatălui, deci o rudă apropiată. Se știe că erau interzise tranzacțiile funciare cu familiile pribegilor, de aceea această vânzare are loc în vremea lui Pătrașcu cel Bun, ruda ambelor părți.

⁵ Este vorba de părți în satele Dințești și Fâsăiani. G. D. Florescu (*op. cit.*, p. 219, n. 2) a presupus, după numele moșiilor, că Maria era chiar din Florești, însă ele trecuseră pe la Cornățeni și de la ei la boierii din Periș.

⁶ Ion Ionașcu, *Un aspect al relațiilor lui Mihai Viteazul cu boierii*, în "Valahica", 9, 1977, p. 200.

⁷ *Ibidem*, Anexa I, p. 204.

datorită înrudirii cu Pătrașcu cel Bun (veri de gradul al II-lea), iar al treilea a scăpat închinându-lui Dragomir mare vornic, favorit al lui Alexandru II Mircea, o parte din moșiile sale⁸. Fiica lui Vlad banul, Marula, s-a căsătorit cu Mihalcea Caragea “din Cocăraști”, grec, ajuns mare ban sub Petru Cercel și Mihai Viteazul, datorită înrudirilor soției și experienței acumulate ca mare negustor. Cât de bine se integrează Mihalcea în sistemul de rudenie din jurul lui Mihai Viteazul, se vede din căsătoriile realizate de două dintre fiicele sale. Am arătat că Preda a fost, din 1599-1600, soția lui Radu clucerul Buzescu, iar sora ei, Maria din Albești a fost căsătorită, așa cum observa Ștefan Andreescu⁹, tot în neamul boierilor din Cepturoaia, fiind soția lui Badea spătarul, fiul lui Badea comisul.

Cealaltă soră a lui Teodosie banul din Periș, Maria, a pus bazele, alături de Ivan din Ruda (Argeș), mare medelnicer sub Pătrașcu cel Bun - vărul său prin alianță, familiei Rudeanu. Pribegi în Transilvania din 1558, Ivan și fii săi se întorc în țară la începutul domniei lui Alexandru II Mircea. Schimbarea atitudinii domniei confirmă ipoteza unei “împăcări a familiei cu ramura dinastică a «Mihneștilor», care le-a restituit posesiunile și le-a acordat mari dregătorii”¹⁰.

Dintre fiii săi, cel mai cunoscut a fost Teodosie mare logofăt, cel care atunci când a renunțat la linia politică a lui Mihai Viteazul a făcut-o pentru că nu credita cu șanse de reușită coaliția occidentală. Cu siguranță, teama era legată, așa cum mărturisea el însuși, de posibilitatea pierderii pământului, Teodosie fiind un boier bogat, care mai ales în vremea lui Mihai Viteazul a cumpărat numeroase sate¹¹. S-a înrudit îndeaproape cu Buzeștii și cu boierii din Slătioare, Despina, fiica lui Dragul din Slătioare devenindu-i noră prin căsătoria cu Vlad, fiul său cel mare.¹²

Schimbarea atitudinii politice a marelui logofăt în toamna anului 1600 nu ar fi fost urmată de toți membrii familiei sale. În mai 1601, mai multe rude au avut

⁸ D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu...*, p. 149, n. 29.

⁹ Șt. Andreescu, *Boierii lui Mihai Viteazul...*, p. 66.

¹⁰ *Ibidem*, p. 60. DRH, B, VII, doc. 126, 1573 ianuarie 17, p. 166-167 – Alexandru II Mircea confirmă lui Ivan și fiilor lui stăpânirea peste jumătate din satul Pârvulești (lângă Târgoviște) “pentru că a cumpărat jupan Ivan mare medelnicer de la jupanița Stana și de la fiul ei Staico, mai sus-zisul sat, două părți, pentru 8000 aspii gata, încă de când au fost în pribegie peste munți”. După revenirea în țară, cei doi îi închină și îi dăruiesc și cealaltă parte de ocină pe care o mai aveau în satul amintit, foarte probabil pentru că le înlesnise, pe lângă domn, repatrierea. Stana din Bucov era fiica unchiului matern al soției lui Ivan, ceea ce înseamnă că rudele s-au ajutat între ele într-o situație de criză și că pământul a trecut de la a o ramură la alta a descendenților Caplei.

¹¹ DRH, B, XI, doc. 107, 1595 februarie 12, p. 145 – cumpără satul Runcul de la țărani; doc. 237, 1597 iunie 15, p. 315, - “satul Băiași tot, cu tot hotarul și cu tot venitul și cu toți rumâni” de la oameni slobozi care s-au vândut și pe ei laolaltă cu pământul pentru 12 000 aspri, satele Turcinești și Gârdești, în aceleași condiții, pentru 13 000 și respectiv 8000 aspri gata; doc. 313, 1598 septembrie 1, p. 420, cumpără, tot de la cnezi, satele Slătioara, Folești, Popeștii de la Otăsău, pentru 5 500, 6 300 și 4 500 aspri gata (sumele fiind adăugate ulterior cu altă cerneală).

¹² Șt. Andreescu, *Boierii lui Mihai*, p. 61

parte de o moarte violentă, explicată de unii istorici¹³ prin fidelitatea față de Mihai Viteazul, opțiune ce ar fi determinat răzbunarea lui Simion Movilă. O nouă evaluare a contextului istoric, familial și epidemiologic al perioadei, pare mai degrabă să conducă la ideea că a fost vorba de o epidemie de ciumă¹⁴.

Ramura din Bucov a străbătut și ea secolul XVI, întâmpinând aceleași greutăți. Tudor din Orboești, soțul Stanei din Bucov, fiica lui Staico II, pierе în măcelul din 1568, în vreme ce doi frați ai săi fuseseră uciși imediat după înscăunarea lui Mircea Ciobanul, toți din pricina rudeniei cu casa lui Radu Paisie. Stana moștenește de la tatăl său Bucovul, pe care îl va transmite fiului său, numit tot Staico din Bucov, mare postelnic și mare spătar sub Petru Cercel - vărul său de-al treilea. După decapitarea tatălui, Alexandru II Mircea i-a luat Bucovul, însă același domn i l-a retrocedat, întrucât s-a constatat cu era moștenit de la mama sa și mai ales că "Staico postelnic nu a fost hiclean domniei mele". Chiar și așa, Staico, în aparență "miluit cu mai sus-zisul sat", este nevoit să răscumpere satul de la domn oferindu-i 60 000 aspri ("de a și cumpărat acel sat de la domnia mea")¹⁵. Fiica sa Maria vinde în 1621¹⁶ partea ei (un sfert) din Dragomirești (moșie aflată în ramura lor de la mijlocul secolului XV) lui Vintilă Corbeanu, amintit mai sus, descendent și el din cuplul inițial Caplea - Staico.

Se poate trage concluzia că descendenții Caplei au fost cu toții afectați de politica radicală a domnilor din răstimpul 1545-1577, însă a existat acel sentiment de întrajutorare specific relațiilor de rudenie, ca și convingerea că pământul trebuie să rămână în interiorul cercului lor de rudenie.

Dintre familiile coborâtoare din Caplea, Rudenii au știut cel mai bine să-și conserve statutul politic și economic dincolo de granița secolului XVI.

Încheiem această succintă incursiune în istoria câtorva mari familii boierești muntene, nu înainte de a preciza că și altele au avut o vechime considerabilă, domenii întinse, reprezentanți în sfatul domnesc timp de mai multe generații, înrudiri semnificative, afinități și rivalități în rândul dinastiilor domnitoare. **Mărginenii**¹⁷, **Hotăranii**¹⁸, **Izvoranii de Muscel**¹⁹, **Bălenii**²⁰,

¹³ C. Rezachevici, *L'attitude des boyards valaque envers Michel le Brave et Simion Movilă en 1600-1601: nouvelles données concernant les boyards Rudeanu*, în RRH, 3-4, t. 32, 1993, p. 253-259; C. Bălan, *Ruda et les Boyards Rudeanu d'Argeș pendant l'époque de Michel le Brave*, în Idem, p. 263-265.

¹⁴ V. Barbu, *De bono coniugali. O istorie a familiei în secolul al XVII-lea*, București, 2003, p. 50-51.

¹⁵ DRH, B, VII, doc. 291, 1575 aprilie 22, p. 294-295. Este posibil ca Staico să fi cumpărat satul întrucât îl abandonase când fuguse din țară, fapt atestat și de document. Iertarea și înapoierea Bucovului confirmă ipoteza ca Ivan din Ruda să fi intervenit pentru ei.

¹⁶ DIR, XVII, IV, doc. 73, 1621 noiembrie 18, p. 62-63.

¹⁷ Au fost fideli lui Radu Paisie (frații Drăghici spătar și Udriște vistier), au fost miluiți cu danii domnești, au pribegit sub Mircea Ciobanul, domnul care nu a ratat ocazia să-l ucidă pe Udriște la Periș (1546). Mărginenii s-au înrudit îndeaproape cu Hotăranii, cei doi frați moștenindu-l pe Radu Bădica. Prin alianță, au fost uniți cu familia lui Radu de la Afumați, cu boierii Cornățeni și cu Goleștii. Înrudirea cu Goleștii, devotați domniei lui Alexandru Mircea, a protejat și familia lor (nu le-au fost confiscate moșii). Despre familia lor s-a

Goleștii, Bengeștii, boierii din **Cislău**, dar și alte neamuri au intrat în jocurile puterii.

*
* *

Investigarea trecutului neamurilor boierești muntene ne conduce la concluzia că unele au fost cu adevărat “mari și puternice” după spusa cronicarului. Din această perspectivă, nu este lipsită de importanță constatarea recunoașterii ca atare de către contemporanii lor a momentelor de expansiune ale unor neamuri, așa cum au fost cele ale Craioveștilor, Buzeștilor sau Rudenilor.

Așa cum s-a observat, domeniul unei familii avea dimensiuni mai mari sau mai restrânse în funcție de relația cu ocupantul scaunului domnesc. Consecințele confiscărilor pentru hiclenie au fost grave pentru toate familiile, dar, în vreme ce Buzeștii au recuperat pământul, Drăgoeștii și Cocărăștii au fost nevoiți să-l vândă.

Ca număr de sate, se poate spune că afirmația lui Franco Sivori,²¹ potrivit căruia, în vremea lui Petru Cercel, existau boieri care dețineau câte cincizeci de moșii, este acoperită documentar. Totuși, la fel de adevărat este și faptul că era foarte greu ca un domeniu să fie conservat, la aceleași dimensiuni, vreme îndelungată, principalul factor de risc fiind cel politic. În cazul Craioveștilor, averea s-a împărțit la patru, apoi au rămas fără urmași masculini, Floreștii au avut neșansa nașterii mai multor femei în aceeași generație și doar a unui bărbat care nu a putut lăsa urmași, Drăgoeștii au fost nimiciți de Alexandru Mircea și de boli și pe acest fond de vulnerabilitate averea lor a trezit interesul rudelor, în vreme ce urmașii Caplei au dat dovadă de solidaritate de neam, dar și economică, cei puternici îngrijindu-se de cei mai slabi.

În privința strategiilor matrimoniale dintre neamuri este clar că prin căsătorie se urmăreau ambiții politice și economice în egală măsură. Neagoe din Periș este propulsat printre cei mari grație căsătoriei cu o jupanită din casa domnitoare care pe deasupra era și foarte bogată. Modelul este valabil și pentru Tudor din Drăgoești, Ivan din Ruda, Vintilă din Cornățeni și alții.

afirmat că “este cea mai mare, mai importantă și mai bogată dintre familiile Țării Românești, ale cărei proprietăți erau situate la est de Olt, în Muntenia” (C. Anton-Manea, *Structura și restructurarea...*, p. 178).

¹⁸ Pe linie feminină au dat țării doi domni: Neagoe Basarab și Radu Bădica. Cel mai de seamă reprezentant din a doua jumătate a secolului a fost Mitrea din Hotărani, care, alături de soția sa Neaga din Cislău, stăpâna unul dintre cele mai mari domenii ale vremii, ambii soți fiind bogați.

¹⁹ Solidari din punct de vedere economic, membrii acestui neam au avut opțiuni politice diverse, chiar antagonice în cadrul aceleiași generații. Doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, era, cum se știe, din familia lor.

²⁰ Numele datează din secolul XVI, dar înaintașii cunoscuți coboară în XV. Înrușiți îndeaproape cu boierii din Slătioare, cei care au dat-o pe doamna Vioca, soția lui Petrașcu cel Bun, Bălenii, au rămas consecvenți descendenților lui Radu Paisie, au devenit cunoscuți prin Udrea Băleanu și au grupat în jurul lor alți boieri, formând în secolul XVII partida Bălenilor.

²¹ *Călători străini despre țările române*, III, București, 1971, p. 14, 19.

Ca o concluzie, se poate spune că, fie și numai din exemplele ilustrate, secolul al XVI-lea a fost piatra de încercare pentru supraviețuirea multor familii importante. Unele au depășit-o, altele nu. A afirma că starea țăranilor s-a degradat rapid, că mulți și-au vândut pământul și libertatea, nu mai apare ca o sentință acuzatoare la adresa boierilor, ci ca o reverberare până la cel mai umil locuitor a schimbărilor sociale și economice petrecute și în Țara Românească.